

Kerékfy Márton

A BARTÓK-KÓRUSOK KRITIKAI KIADÁSÁNAK MARGÓJÁRA*

Új adatok a Székely népdalok keletkezéstörténetéhez

A *Székely népdalok* (BB 106, 1932) Bartók utolsó énekkari népdalfeldolgozás-ciklusa; mind terjedelmét, mind kompozíciós színvonalát tekintve egyik legjelentősebb kórusműve.¹ Mind ez idáig mégis alig tudtunk valamit keletkezésének, bemutatásának és publikálásának körülményeiről. Korábban úgy lehetett tudni, hogy Bartók volt tanítványa, Németh István László és annak pozsonyi kórusa, a Bartók Béla Dalegyesület számára írta a művet 1932 novemberében, s hogy a partitúrát – „Németh Istvánnak és a B. B. Dalegyesületnek” szóló saját kezű ajánlással 1933 márciusában küldette el nekik.² Somfai László azonban a kompozíciós források ismeretében megállapította, hogy a mű második része (a későbbi 3–6. tétel) előbb keletkezett, mint az első rész (a későbbi 1–2. tétel). Az 1932 novemberében papírra vetett autográf partitúra eredetileg csak a második részt tartalmazta, és csak német címet viselt: „3 lustige Lieder (Szekler-ungarische Volkslieder aus Siebenbürgen)” (3 vidám dal [Erdélyi székely népdalok]).³ Ez a rövidebb forma 1933-ban nyomtatásban is megjelent a Schweizerischer Arbeiter-Sängerverband (Svájci Munkásdalos Egylet) férfikari gyűjteményében, *Drei ungarische Volkslieder aus Siebenbürgen*

* Az MTA BTK Zenetudományi Intézet 20–21. Századi Magyar Zenei Archívuma által szervezett, „A 20. századi zenetörténeti források hitelessége” című konferencián 2019. május 29-én felolvasott előadás szerkesztett és átdolgozott változata. A szerző az MTA BTK Zenetudományi Intézet kutatója, és e tanulmány megírásának idején az MTA Prémium Posztdoktori Ösztöndíjában részesült.

1 Időtartama 9 és fél–10 perc; csak a vegyeskari *Magyar népdalok* (BB 99, 1930; kb. 12 perc) és az *Elmúlt időkől* (BB 112, 1935; kb. 13 perc) múlja felül terjedelemben.

2 Bartók erről szóló, 1933. március 16-án Némethnek írt levelét Demény János közölte a dedikált partitúra első oldalának részletével együtt (*Bartók Béla levelei*, III., Budapest: Zeneműkiadó, 1955, 280–281.): „Kedves Németh! Tegnapelőtt Rózsavölgyiek útján feladattam címére az ígért másolatot [Magyar népdalok], továbbá egy új férfikar másolatát; utóbbit a B. B. egyesület karénekeseinek és Önnek szeretném ajánlani.” Németh Toldy Kör nevű férfikara két évvel korábban vette fel – Bartók beleegyezésével – a zeneszerző nevét, ld. Németh Bartóknak, 1931. április 28. (*Documenta Bartókiana*, 3. Szerk. Denijs Dille. Budapest: Akadémiai, 1968, 163.). Németh ebben a levelében arra is megkérte a zeneszerzőt, hogy komponáljon számukra egy „két verssoros jeligét”. Bartók szövegmintákat kért, de nincs tudomásunk arról, hogy megírta volna a jeligét, ld. Bartók Némethnek, 1931. május 30. (*Bartók Béla levelei*. Szerk. Demény János. Budapest: Zeneműkiadó, 1976, 412.).

3 Mivel a 3. és 5. tétel azonos népdalra épül, a „3 vidám dal” címadás pontos.

1. fakszimile. A „Három erdélyi magyar népdal” kezdete a *Liederbuch III. kötetében*

(Három erdélyi magyar népdal) címmel, német szöveggel (lásd az 1. fakszimilét).⁴ Ezek szerint a kompozíció háttérében egy svájci felkérés állhatott, erre vonatkozóan azonban semmilyen adat nem állt Somfai rendelkezésére.⁵

A Bartók kritikai összkiadás 9., a szerző összes kíséret nélküli és zongorakíséretes kórusművét tartalmazó kötetének kiadásra való előkészítése, a kompozíciós források és Bartók levelezésének újabb tüzetes vizsgálata során új összefüggések tárultak fel.⁶ Ezek alapján immár megkísérelhetjük rekonstruálni a *Székely népdalok* megírásának indítékait és folyamatát, valamint kiadásának történetét. (Ugyan-

4 *Liederbuch für Männerchor*, III. Közr. Schweizerischer Arbeiter-Sängerverband. Bern: Unionsdruckerei, 1933, 379–396.

5 Ld. a kritikai összkiadás 9. kötetéhez készült, Somfai László által fogalmazott bevezető tanulmány 2005 tavaszán lezárt kéziratát a Bartók Archívumban.

6 Bartók Béla: *Kórusművek*. Közr. Szabó Miklós, Somfai László, Kerékfy Márton, Pintér Csilla Mária. München–Budapest: G. Henle Verlag–Editio Musica Budapest, 2019. E kötet kéziratának első változata – Szabó Miklós és Somfai László közös munkája – 2005-re készült el. Ezt – a kritikai összkiadás első kötetének megjelenését követően – 2017–2018 folyamán Pintér Csilla Mária és e sorok írója jelentős mértékben átdolgozta és kiegészítette a sorozat addigra kikristályosodott közreadói és szerkesztési elveinek megfelelően. Munkánk során kiegészítő forráskutatásokat végeztünk, jelentősen revideáltuk és kibővítettük a bevezető tanulmányokat, valamint újraírtuk a kritikai megjegyzéseket.

akkor a mű ősbemutatójával és korai előadásaival kapcsolatban továbbra sem állnak rendelkezésünkre adatok.)⁷

A mű komponálásával kapcsolatba hozható legkorábbi dokumentum Bartók 1932. október 26-án kelt, az Universal Editionnak írt levelének utóirata: „Fr. Hug úrtól Bernből úgy értesültem, hogy Önök beleegyeztek abba, hogy én és Kodály kórusokat írjunk a számára.”⁸ (NB. Bartók exkluzív szerződésben állt a bécsi kiadóval, ezért annak engedélye nélkül nem adhatott művet más kiadónak.) Fritz Hug (1897–1973) a *Schweizerische Sängszeitung* szerkesztőjeként 1932 júliusában azzal a kéréssel fordult az Universal Editionhoz, hogy segítsenek kapcsolatba kerülnie Bartókkal, akit fel akart kérni egy vagy két tanulmány megírására egy hosszabb, „a népek dalait” bemutató cikksorozat keretében. A kiadó megadta neki Bartók címét,⁹ aki el is fogadta a felkérést: a magyar, illetve a román népzeneről írt egy-egy cikke 1933 elején, illetve őszén látott napvilágot. Hug azonban, mint az a fenti idézetből kitűnik, nemcsak írásokat, hanem zeneműveket is szeretett volna közölni Bartóktól, ám sem a Bartókkal, sem az Universal Editionnal folytatott levelezését nem ismerjük, ezért a felkérés részleteiről nincsenek információink.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy a *Schweizerische Sängszeitung*ot kiadó Schweizerischer Arbeiter-Sängerverband már említett férfikari gyűjteménye a *Székel népdalok* második részén kívül egy másik Bartók-kompozíció válogatott tételeit is tartalmazza: a másfél évtizeddel korábbi *Tót népdalok* (BB 78, 1917) 1., 2. és 4. számát *Drei Slowakische Volkslieder* (Három tót népdal) címmel, ugyancsak német szöveggel.¹⁰ Bartók fent említett, október 26-i levelére az Universal Edition azt válaszolta, hogy valóban engedélyezték Hugnak az új kórusmű közlését, de a mű kiadói jogaira igényt tartanak.¹¹ Bartók feltehetően csak a kiadó válaszát követően kezdett el komponálni. Az, hogy épp három erdélyi magyar népdalt választott ki feldolgozásra, aligha lehet független attól, hogy a neve alatt a *Liederbuch*ban megjelenő másik sorozat három szlovák népdalfeldolgozásból állt.¹² Mindkét összeállítás ugyanis is a Kárpát-medence kisebbségben élő népeinek folklórját reprezentálja – a korábbi az 1920 előtti Magyarország területén élő szlovákokét, a későbbi az 1920 után Magyarország határain kívül rekedt magyarokét –, s ezen kívül visszatérési formája is összefűzi a két sorozatot (ABA, illetve ABaC).

Bartók 1930-as évekbeli művei közt egyedülálló módon a *Székel népdalok*hoz sem vázlat, sem fogalmazvány nem maradt fenn (a kompozíciós források jegyzé-

7 A mű első dokumentált magyarországi előadását Csenki Imre vezényelte 1948. december 12-én Debrecenben, ld. *Csenki Imre emlékkönyv*. Szerk. Ittész Mihály. Kecskemét: Kodály Intézet, 2004, 78. Viszont valószínűtlen, hogy a kompozíció szerzője életében ne hangzott volna el legalább Magyarországon.

8 „Von Herrn Fr. Hug aus Bern habe [ich] eine Nachricht darüber, sie hätten eingewilligt, dass ich und Kodály für ihn Chöre schreibe[n].” Bartók az UE-nak, 1932. október 26., kiadatlan levél. Bartók Péter gyűjteménye, letét a baseli Paul Sacher Stiftungban (a továbbiakban: PB), Bartók és az Universal Edition levelezése (a továbbiakban: BB–UE).

9 Ld. az UE Bartóknak, 1932. július 20. PB, BB–UE.

10 *Liederbuch für Männerchor*, III. kötet, 371–378.

11 Az UE Bartóknak, 1932. október 29. PB, BB–UE.

12 A *Liederbuch*ban szereplő „Három tót népdal” cím mindazonáltal félrevezető, ugyanis az összeállítás első és harmadik darabja ugyanarra a népdalra épül.

két és a forrásláncot lásd a Függelékben). A „3 lustige Lieder (Szekler-ungarische Volkslieder aus Siebenbürgen)” címet viselő autográf tisztázatot (A_{II}) Bartók pauszpapírra írta, s erről különböző időpontokban több levonat is készült. A tisztázat az eredeti magyar énekszövegen kívül annak német fordítását is tartalmazza. Az első és harmadik népdal fordítását Bartók *A magyar népdal* című monográfiája német kiadásából vette át (Hedwig Lüdeke fordításai);¹³ a második népdalt Szabolcsi Benccel fordíttatta le, aki a német szöveget ceruzával vezette be a tisztázatba, majd ezt Bartók tintával véglegesítette. Az ötoldalas tisztázat már 1932 novemberében bizonyosan elkészült; Bartók minden valószínűség szerint egy erről készült kópiát küldött Bernbe ($A_{II}P_1$), ez azonban nem maradt fenn.

A *Liederbuch*ban megjelent változat több tekintetben eltér az autográf tisztázattól, illetve az arról készült legkorábbi ismert levonattól ($A_{II}P_2$). A kiadás a négy szólamot két sorba vonja össze; csak német szöveget tartalmaz, továbbá helyenként egyszerűsíti a szólamvezetést. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a metaszópdány nem a Bartók által elküldött levonat, hanem egy arról Svájcban készített kéziratos másolat lehetett (EC_{SAS}). Minthogy a kiadás létrejöttéről nincsenek információink, nem tudjuk, hogy a könnyítéseket a *Liederbuch* ismeretlen szerkesztője vagy maga Bartók javasolta, az azonban kizártnak tűnik, hogy a zeneszerző jóváhagyása nélkül változtattak volna a kottaszövegen, ezért a *Liederbuch*ban megjelent változatot (E_{SAS}) hitelesnek kell tekintenünk.

Úgy tűnik mindazonáltal, hogy a *Liederbuch*beli publikációt a zeneszerző csupán alkalmi változatnak tekintette. Erre utal egyfelől az, hogy a kiadás számára tett könnyítéseket nem vezette be a tisztázatba, másfelől pedig az, hogy a mű Svájcba történt elküldését követően folytatta a komponálást: a három *giusto* karakterű, vídám népdal feldolgozása elé két *parlando* karakterű, szomorú erdélyi magyar népdal feldolgozását illesztette. Az első rész autográf tisztázatának élére magyar és német címet írt – „Székely dalok | Siebenbürgisch ungarische Lieder” –, a második rész tisztázatának éléről kivágta a régi német címet, a mű két része elé a „(I. parte)”, illetve „(2. parte)” feliratokat illesztette, valamint a második részt tartalmazó lapokat újraszámozta (5–9. oldal). Az első rész szövegét is Szabolcsi fordította németre, akinek a tisztázatba ceruzával bevezetett fordítását Bartók tintával véglegesítette. Ezzel egyidejűleg vagy nem sokkal ez után a zeneszerző kismértékben revideálta mindkét rész kottaszövegét is.

Az így teljessé vált tisztázat utolsó oldalán olvasható datálás („Budapest, 1932”) szerint a mű végleges, kétrészes alakja már az év vége előtt készen állt.¹⁴ A kéziratról Bartók feltehetően 1933 márciusában legalább három levonatot készíttetett ($AP_1, 2, 3$). Ezek egyikét (AP_2) dedikálta és küldte el Németh István Lászlónak Pozsonyba. Egy másikat – „Javított” felirattal (AP_1) – megtartott magának, és ebbe március és szeptember között néhány további javítást vezetett be. Ugyanezeket

13 Béla Bartók: *Das ungarische Volkslied. Versuch einer Systematisierung der ungarischen Bauernmelodien*. Berlin, Lipsce: Walter de Gruyter & Co., 1925. Reprint: Budapest: Editio Musica Budapest, 1965, 149., 150., 178.

14 Az 1938-ban megjelent első kiadás végén 1932. novemberi datálás olvasható.

a javításokat magába a kéziratot tisztázatba is bevezette, valamint szeptember 25-én levélben megírta Némethnek is, aki azokat gondosan beírta a saját példányába.

A zeneszerző május 21-én értesítette az Universal Editiont, hogy „a magyar férfiakarok” megjelentetésére szerződést kapott a *Schweizerische Sängerschaft*-tól, valamint hogy időközben kibővítette a művet, „így az most öt népdalból áll”.¹⁵ Bartók közölte kiadójával, hogy noha a népdalfeldolgozások szerződésük értelmében nem tartoznak az automatikusan kiadandó művek közé, átengedi nekik a kiadás jogát, ha vállalják, hogy metszett kottát készítenek. Erre a kiadó a várhatóan gyenge eladhatóság miatt nem vállalkozott, ugyanakkor nem is kívánt minden további nélkül lemondani a kiadás jogáról. Miután Németh István László pozsonyi kórusán kívül már a Budai Dalárda is be szeretne volna mutatni a művet, Bartók ultimátumot adott kiadójának, melynek lejártát követően csalódottan írta:

[...] egyáltalán nem veszem rossz néven Önöktől, hogy nem akarják kiadni a kórusokat: tökéletesen megértem a visszautasítás okait (fenntartásaim csak a hosszadalmas hercehurcával és tétovázással kapcsolatban voltak). De teljesen el is ment a kedvem attól, hogy bármit kiadjak olyan közönség számára, amelyik a legcsekélyebb érdeklődést sem tanúsítja a műveim iránt. Meg kívánom jegyezni továbbá, hogy egyáltalán nincs szó arról, hogy bárhol bármilyen más kiadó érdeklődne e művek iránt, és – legalábbis egyelőre – nem is áll szándékomban, hogy kiadót keressek a számukra.¹⁶

Nem említettem még a harmadik levonatpéldányt (**AP₃**). Ezt két, nem egy időben készült kópiából állították össze: az első rész levonata feltehetően 1933 márciusában készült az **AP₁** és **AP₂** jelű kópiákkal együtt, a második részé viszont még 1932 őszén, ezt azonban legkésőbb 1933 márciusában kijavította Bartók (**A_{II}P₂**). Ezt követően a zeneszerző félretette ezt a példányt, s csak öt évvel később vette elő, amikor – a jelek szerint – átadta azt a Magyar Kórus kiadónak az első kiadás nyomdai kézirataként. A teljes mű magyar szövegű kiadása ugyanis csak 1938 végén látott napvilágot, miután a főként énekkari művekre szakosodott budapesti kiadó 1936 végén már megjelentette Bartók *Huszonhét kórusművét* (BB 111a, 1935) és *Elmúlt időkől* című kompozícióját. Ez a nyomdai kéziratként használt példány nem tartalmazta Bartók 1933 márciusa és szeptembere között végrehajtott javításait. Viszont a zeneszerző számos további revíziót hajtott végre benne, mielőtt átadta azt a kiadónak, sőt még utána is, akkor, amikor a – belőle készült – nyomdai alap-példányt (**MC_{MK}**) ellenőrizte: finomította a harmonizálást, a ritmikát és a szólamvezetést, törölte a két rész számozását, s helyette tételszámozást vezetett be, egy-szersmind instrukciókat adott azzal kapcsolatban, mely tételek és hogyan adha-

15 „Ich habe das Werk erweitert, so dass es jetzt aus 5 Volksliedern besteht.” Bartók az UE-nak, 1933. május 21. PB, BB-UE

16 „[...] ich nehme es Ihnen durchaus nicht übel, dass Sie die Chöre nicht herausgeben wollen: ich begreife vollkommen die Motive der Zurückweisung (worüber ich mich aufgehalten habe, ist nur dieses lange Hin- und her und Unschlüssigkeit). Ja mir selbst ist die Lust gänzlich vergangen, irgendetwas herauszugeben, für ein Publikum das kaum das minimalste Interesse für meine Werke zeigt. Auch will ich bemerken, dass ich überhaupt keinen anderen Verleger für diese Werke irgendwo in Aussicht habe, auch keinen – wenigstens[s] vorläufig – zu suchen beabsichtige.” Bartók az UE-nak, 1933. augusztus 13. PB, BB-UE.

toák elő önállóan vagy rövidebb tételsorokba rendezve.¹⁷ Az első kiadás nem met-szett kotta, hanem az – imént említett – kézirásos nyomdai alappéldányról (MC_{MK}) sokszorosított litográfia. Ez a hivatásos másoló által írt alappéldány – mint ahogy a legtöbb esetben – nem maradt fenn. Bartók ezt a – feltehetően pauszpapírra írt – alappéldányt ellenőrizte több fordulóban, s valószínűleg ceruzával vezette rá a javításait, amelyeket aztán a másoló tintával átírt és kiradírozott.¹⁸

Az első kiadás két füzetben jelent meg. Érdekes, hogy a mű címe a két füzetben eltérő: az elsőn „Székely dalok” olvasható. A Bartók Hagyatékban fennmaradt az első kiadás egy példánya, melyen Bartók ezt „Székely népdalok”-ra javította. Mivel valamennyi korábbi forráson „Székely dalok” olvasható, feltehetően nem sajtóhi-báról van szó, hanem arról, hogy Bartók csak a kiadás első füzetének megjelenése után döntött a címváltoztatásról. A második füzet mindenesetre már *Székely népdalok* címmel jelent meg.

A *Székely népdaloknak* a szerző szándéka szerinti kétnyelvű kiadása sem Bartók éle-tében, sem azóta nem jelent meg;¹⁹ a kritikai összkiadásban lát először napvilágot. A mű forrásainak értékelését és a szerző által hitelesített utolsó szövegváltozat (*Fassung letzter Hand*) megállapítását két tényező nehezíti. Egyrészt a Bartók életé-ből származó legkésőbbi forrás, az 1938-as első kiadás (E_{MK}) csak a magyar szöve-get tartalmazza, és viszonylag sok sajtóhiba maradt benne. Másrészt a forráslánc több ágra szakad, ugyanis – mint láttuk – Bartók sem az AP_1 , illetve AP_2 jelű kó-piákba beírt javításokat nem vezette be az AP_3 jelű kópiába (s így azok nagyrészt az első kiadásba sem kerültek be), sem pedig az AP_3 -ban és a nyomdai alappél-dányban (MC_{MK}) érvényesített korrekciókat nem vezette vissza az AP_1 vagy AP_2 példányba. A svájci kiadás (E_{SAS}) és az ahhoz vezető kéziratos források egy továb-bi, az előbbi kettőtől független ágat alkotnak a forrásláncban.

Mindemez okoknál fogva a kritikai összkiadás nem az első kiadást választotta a közreadás fő forrásául, hanem a Bartók által gondosan előkészített nyomdai kéziratot, amely a német szöveget is tartalmazza (AP_3); kiegészítő forrásként azonban figye-lembe vettük az első kiadást és Bartók saját, 1933 márciusa és szeptembere között javított partitúrapéldányát is (AP_1) is. A mű második részének német nyelvű, némileg egyszerűsített változatát az összkiadás a *Székely népdalok* korai, ideiglenes, ám a szerző jóváhagyásával publikált alternatív formájának tekinti, és függelékben közli.

17 Ez a szöveg az első kiadás első oldalán lábjegyzetben jelent meg: „A III. és V. kivételével egyenként külön-külön is előadhatók (a III. csakis a IV.-hez vagy a VI.-hoz kapcsoltan); ebben az esetben a VI. a széljegyzetben közölt változattal kezdődjék, ha külön, vagy közvetlenül a III.-hoz kapcsoltan adjuk elő. Lehetőségek ilyen kapcsolások is: I. + III. + IV. (a III. első ütemének elhagyásával), I.+IV., I.+VI., II.+III.+IV., II.+VI., III.+IV.+V.+VI., IV.+V.+VI.”

18 Bartók dokumentálhatóan két körben ellenőrizte a nyomdai alappéldányt. A második korrektúrát 1938. október 27-én küldte vissza, megjegyezve: „A 'Székely Dalok' 3. és 4. lapját (a két újraírtat) saj-nos még egyszer kell látnom. Nagyon pontatlan ez a másoló.” Bartók Kertész Gyulának, 1938. októ-ber 27. PB, vegyes levelezés (BB-MISC), K103.

19 A teljes mű német szöveggel megjelent Bartók halála után: *Székely dalok. Három férfikar. Aus vergan-genen Zeiten. Drei Chorsätze für Männerchor*. Német szöveg Isolde Schröder. Budapest–Mainz: Editio Musica–B. Schott's Söhne, é. n., lemezszám Z. 4675

A fenti források közti, egyedi közreadói döntéseket igénylő eltérések három csoportba sorolhatók:

1. Ha az első kiadás (E_{MK}) szövege eltér az összes többi forrásétól. Ezekben az esetekben – hacsak nem nyilvánvaló sajtóhibáról vagy szövegromlásról van szó – azt kell feltételeznünk, hogy az első kiadás eltérő szövege Bartóknak a lappangó nyomdai alappéldányba beírt javítására vezethető vissza, ezért a közreadás az első kiadás olvasatát tekinti a *Fassung letzter Hand*-nak (lásd az 1. és 2. példát).²⁰

2. Ha Bartók a saját partitúrapéldányában (AP_1) nyilvánvaló hibát javított, amelyet a nyomdai kéziratban (AP_3) elmulasztott korrigálni. Ezekben az esetekben a közreadás AP_1 olvasatát adja (lásd a 4. példát). Az 5. példán egy olyan esetet mutatunk be, amelyben Bartók tévedésből a jó olvasatot változtatta meg AP_3 -ban.

3. Ha a revízió csak Bartók saját partitúrapéldányában (AP_1) szerepel. Ezeket a revíziókat nem tekinthetjük a *Fassung letzter Hand* részének, azonban – mint hiteles alternatív olvasatokat – a közreadás lapalji jegyzetben közli őket (lásd a 3. és 4. példát).

1. példa. A 2. tétel vége Bartók saját partitúrapéldányában (AP_1) és az első kiadásban (E_{MK}). Dinamikai jelek csak az utóbbiban szerepelnek.

Handwritten musical score for the end of the 2nd movement, measures 125-130. The score is written for Tenor (T.) and Bass (B.) voices. The tempo is marked "poco rallentando". The lyrics are in Hungarian and German. The score includes various musical notations like notes, rests, and dynamic markings like "p" and "f".

Handwritten musical score for the end of the 2nd movement, measures 130-135. The score is written for Tenor (T.) and Bass (B.) voices. The tempo is marked "poco rallentando". The lyrics are in Hungarian and German. The score includes various musical notations like notes, rests, and dynamic markings like "p" and "f".

20 Az AP_1 és AP_3 jelű példányok faksimiléit a budapesti Bartók Archivum engedélyével közöljük.

4. példa. A mű befejezéséhez Bartók sok változtatást írt be saját partitúrapéldányába (AP_1), ám ezek egyikét sem vezette be a nyomdai kéziratba (AP_3). A Basso 1 drasztikus megváltoztatása a 47. (az AP_1 számozása szerinti 148.) ütemben a g-fisz-ről b-e-f-fisz-re nem tekinthető a *Fassung letzter Hand* részének, csak alternatív olvasatnak. Az összes többi változtatás viszont nyilvánvaló hibajavítás.

Handwritten musical score for a piano piece, likely by Bartók. The score is written in two systems. The first system is marked "Molto" and "145" (with a circled "145" and "50" below it). The second system is marked "150". The score includes vocal lines with lyrics in Hungarian and piano accompaniment. There are handwritten annotations and corrections throughout, including a "3. Adattéma" section with tempo markings like "Allegretto" and "5. (Tranquillo) = 2x".

Handwritten musical score for a piano piece, likely by Bartók. The score is written in two systems. The first system is marked "Molto" and "145" (with a circled "145" and "50" below it). The second system is marked "150". The score includes vocal lines with lyrics in Hungarian and piano accompaniment. There are handwritten annotations and corrections throughout, including a "3. Adattéma" section with tempo markings like "Allegretto" and "5. (Tranquillo) = 2x".

5. példa. Az 1. tétel 40. skk. ütemek Bartók saját partitúrapéldányában (AP_1), a nyomdai kéziratban (AP_3) és az első kiadásban (E_{MK}). A 40. ütemmel kezdődő partitúrafejen a Tenor 1 és Tenor 2 sorrendje AP_1 -ben és AP_3 -ban fordított, a 48. ütemmel kezdődő partitúrafejen viszont helyreáll a sorrendjük. Mivel AP_3 -ban a lapok összefűzése következtében a szölamnevek nem látszanak, Bartók tévedésből a 48–49. ütemben is felcserélte az ott eleve jó sorrendben álló szölamokat, aminek következtében E_{MK} -ban e két ütemben a két tenor szölam fel van cserélve.

AP_1

The image shows two pages of handwritten musical notation. The top page is labeled '40' and the bottom page is labeled '50'. The music is for a vocal ensemble with four parts: T. 1 (Tenor 1), T. 2 (Tenor 2), B. 1 (Bass 1), and B. 2 (Bass 2). The tempo is marked 'Lento, agitato' and the time signature is 4/4. The key signature has one flat (B-flat). The lyrics are in Hungarian and German. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings like 'p' (piano) and 'f' (forte). The handwriting is in ink on aged paper.

40. Measure:

Lento, agitato, $\text{♩} = \text{c} 66$

T. 2: *in rilievo* *mi-hor a tús-helyen csak én*

T. 1: *le-sen mar. vá. csak én, mar. vá. csak én, mar. vá. csak én*

B. 1: *in rilievo* *mi-hor a tús-helyen csak én*

B. 2: *mi-hor a tús-helyen csak én*

50. Measure:

poco a poco tornando

T. 1: *far-ben im felt glü-ka, und von selbst will-ve be-dim.*

T. 2: *hús-hal-mi-aga lé-sen két ge-rod mül-lö-böl hús vi-der*

B. 1: *hús-hal-mi-aga lé-sen két ge-rod mül-lö-böl hús vi-der*

B. 2: *hús-hal-mi-aga lé-sen két ge-rod mül-lö-böl hús vi-der*

Függelék: a Székely népdalok kompozíciós forrásai és forráslánca²¹

A	PB, 70TBFC1: autográf tisztázat pauszpapíron, utólag beírt német szöveggel (1932)
[A_{II}]	A 3–6. tétel autográf tisztázata pauszpapíron, utólag beírt német szöveggel, utóbb A része (1932)
AP₁	BBA, BAN 2001-2: az A revideált formájáról készült levonat Bartók javításaival (1933)
AP₂	SK-BRnm, MUS XCVII 60a: az A revideált formájáról készült levonat, Németh István Lászlónak dedikált példány (1933)
AP₃	BBA, BAN 2001-3: az A 1–4. oldalainak revideált formájáról készült levonat és [A_{II}P₂] Bartók javításaival (1933/1938)
(A_{II}P₁)	az [A_{II}] eredeti formájáról készült levonat (1932, lappang)
[A_{II}P₂]	az [A_{II}] revideált formájáról készült levonat Bartók javításaival, utóbb AP₃ része (1932)
(D)	fogalmazvány (1932, lappang)
E_{MK}	a partitúra magyar szövegű első kiadása (1938)
E_{SAS}	a 3–6. tétel partitúrájának német szövegű kiadása (1933)
(EC_{SAS})	az E_{SAS} metszőpéldánya, (A_{II}P₁) másolata (1932–1933, lappang)
(MC_{MK})	az E_{MK} Bartók által javított nyomdai alappéldánya (1938, lappang)
(T-text₁)	a magyar és a német énekszöveg eredeti gépirata (1932, lappang)

21 A forrásokra a kritikai összkiadásban használt rövidítésükkel hivatkozunk, és rövidítésük alfabetikus rendjében soroljuk fel őket. A forrásrövidítésekben használt betű- és írásjelek jelentése:

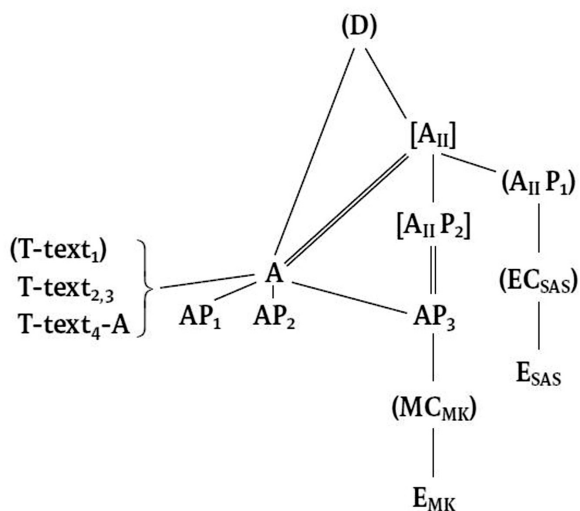
A	autográf
AP	autográfról készült levonat (<i>tissue proof of autograph</i>)
D	fogalmazvány (<i>draft</i>)
E	kiadás (<i>edition</i>)
EC	metszőpéldány (<i>engraver's copy</i>)
MC	nyomdai alappéldány (<i>master copy</i>)
T	gépirat (<i>typewritten copy</i>)
()	lappangó forrás
[]	meglévő forrás rekonstruálható korábbi formája

Egyéb rövidítések:

-1, -2, -3	(a könyvtári jelzet után) az egy jelzet alatt őrzött forráscsoport egységeit jelzi
BBA	Bartók Archivum, Budapest (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet)
MK	Magyar Kórus, Budapest
PB	Bartók Péter gyűjteménye, letét a baseli Paul Sacher Alapítványnál (CH-Bps)
SAS	Schweizerischer Arbeiter-Sängerverband
SK-BRnm	Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, Pozsony

A forrásláncban a kettősvonal azt jelzi, hogy egy forrás később egy másik forrás része lett.

- T-text_{2,3}** BBA, BAN 2001-1: a (**T-text₁**) első és második indigós másolata Bartók javításaival (1932)
- T-text₄-A** PB, 70TBFC1-3: a (**T-text₁**) eredeti formájának harmadik indigós másolata Bartók javításaival és általa beírt német szöveggel (1932)

ABSTRACT

MÁRTON KERÉKFY

APROPOS THE CRITICAL EDITION OF BARTÓK'S CHORAL WORKS

New Data on the Genesis of Székely Folk Songs

Drawing from evidence of source studies and Bartók correspondence, this article provides new data on the genesis of *Székely Folk Songs* (BB 106, 1932), Béla Bartók's last choral work based on folk music, and points out textual problems that arise from the rather complicated source situation of the work.

It appears that Bartók composed what eventually became the second part (movements 3–6) of the work in November 1932 to a commission from Schweizerischer Arbeiter-Sängerverband [Swiss Workers' Singing Association]. This Association published a large anthology for male choirs (*Liederbuch für Männerchor*, vol. III), including Bartók's setting in German translation under the title 'Drei ungarische Volkslieder aus Siebenbürgen' [Three Hungarian Folk Songs from Transylvania] in 1933, probably in the summer. The printed version differs at some points from both Bartók's autograph manuscript and its earliest extant set of proofs, presenting something of a simplified version. Although we do not know whether the simplifications were suggested by the unknown editor of the anthology or the composer himself, we have no reason to assume that the changes were made without Bartók's consent, and therefore the version published in the *Liederbuch* should be considered authentic.

This notwithstanding, Bartók must have considered the 'Swiss version' merely as an interim version, because after sending off the score he added two further movements (the final movements I–II) to the autograph manuscript. According to the dating of the autograph, this happened still in 1932. Bartók wanted Universal Edition, Vienna, to publish the full version with Hungarian and German words with the music engraved, but the publisher, expecting low sales, was reluctant to do so. In the end, *Székely Folk Songs* was published in late 1938, six years after its completion, with Hungarian words only and in rather poor quality, by the Budapest company Magyar Kórus. The concluding section of the article addresses specific textual problems that stem from errors in and discrepancies between first edition and surviving manuscript sources.

Márton Kerékfy is Research Fellow at the Budapest Bartók Archives, Editor of the *Béla Bartók Complete Critical Edition*, and Editor-in-Chief at Editio Musica Budapest. He translated into Hungarian and edited Ligeti's selected writings (2010), co-edited *György Ligeti's Cultural Identities* (2017), and authored *Népzene és nosztalgia Ligeti György művészetében* [Folk Music and Nostalgia in György Ligeti's Art] (2018). He has published articles on the music of Ligeti and Bartók in, among others, *Tempo*, *Studia Musicologica*, and *Mitteilungen der Paul Sacher Stiftung*.